

Prijevod: Leo Drobnić

Marco D'Eramo

Koliko je u raju terena za golf?*

Minnesota: Trgovački centar koji je progutao Ameriku

Uzdižući se iz krajolika ravnog poput stola za biljar uz temperature koje se uglavnom kreću oko ništice, »gradovi blizanci« Minneapolis i St. Paul u siječnju baš nisu najprivlačnije turističke destinacije. Međutim, čak i u sive zimske mjesece privlače više od 100 000 posjetitelja dnevno, oko 3 milijuna mjesečno, iz najudaljenijih dijelova svijeta poput Koreje i Japana. Neodoljivi magnet koji privlači sve te ljude nisu stare četvrti St. Paula, niti užurbanost tehnološki naprednog Minneapolisa, već kulturna privlačnost potrošačkog raja u predgrađu Bloomington, nedaleko od međunarodne zračne luke.

Mall of America (MoA) iz daljine izgleda kao masivna siva betonska kocka okružena prostranim parkirališnim prostorima te se lako može zamijeniti za ogroman pogon za proizvodnju automobila ili (pre)velik državni zatvor. To je, u biti, izvorni *ubermall*: nenadmašan simbol doba buržujске potrošnje koje je počelo sredinom 19. stoljeća Benjaminovim »Pariškim arkadama« i Zolinim *Bon Marche*. Iako više nije najveći trgovački centar u Sjedinjenim Američkim Državama (ovu titulu trenutno dijele grdosije u Schaumbergu, predgrađu Chicaga te

u gradiću King of Prussia, predgrađu Philadelphije) još uvijek se može pohvaliti činjenicom da je 1992. fetišizam robe i javni spektakl odveo na jednu sasvim novu razinu. Čak i nakon što ga je *Wall Street Journal* prozvao »dinosaurom«, milijuni njegovih vjernih kupaca znaju, barem instinktivno, da je MoA srž i paradigma svih trgovačkih centara, monumentalni glasnik »Doba rubnih gradova« i »eksubanih naselja«¹. Poput zgrade Chryslera ili izvornog Disneylanda u Anaheimu, njegova karizma nije umanjena kasnijim kopijama većih komercijalnih kapaciteta.

Čak i Amerikancima, koji su do grla u trgovačkim centrima, MoA i dalje ostaje vrhunsko potrošačko iskustvo. Kraljeznicu MoA-e sačinjavaju četiri ogromne robne kuće, a kupcima se nudi i 525 trgovina i butika, multipleks kino s 14 dvorana, 18 običnih restorana i 27 restorana brze hrane. Najfascinantniji prizor pruža središnji prostor površine 7 hektara, natkriven golemim staklenim krovom. Na tom prostoru nalazi se velik akvarij, muzej *Dinosaur Walk*, velik LEGO park za igru te nekoliko vlakova smrti. Do 2005. ovaj je golemi atrij bio poznat pod imenom »*Snoopy Park*«, nazvanom tako u čast strip junacima koje je stvorio Charles Shulz, porijeklom iz St. Paula. U međuvremenu su maskote »*Peanutsa*« pro-

* D' Eramo, Marco (2007), "Bunkering in Paradise or, Do Oldsters Dream of Electric Golf Carts?", u *Dream-worlds of Neoliberalism. Evil Paradises*, ur. Mike Davis i Daniel Bertrand Monk, The New Press, New York.

¹ *Wall Street Journal*, 3. listopada 2003., A18

dane za kikiriki u korporativnoj igri logoa i robnih marki.

MoA je, naravno, u svojoj suštini suburban (gdje bi drugdje investitori našli toliko jeftine zemlje za parkirališni prostor) i strogo čuvan trgovački centar. Amerikance, naravno, mediji neprestano bombardiraju porukama koje potiču strah od tradicionalnih urbanih prostora. Upravo je bauk gradskih bandi taj koji ubrzava gradnju sve većih samodostanih prostora koji srednjoj klasi omogućavaju potrošnju i rekreaciju. Od burnih prosvjeda kasnih 60-ih, Amerikanci na trgovačke centre gledaju kao na oaze mira gdje mogu uživati u večernjim obiteljskim šetnjama i gdje žene mogu razgledavati izloge bez ikakve opasnosti (nije slučajnost što riječ *mall* dolazi od imena bulevara koji ide od Buckinghamske palače uz sjeverni rub parka St. James, gdje su od kasnog 17. stoljeća bogati stanovnici Londona šetali ili jahali na konjima).

Svaki aspekt trgovačkog centra zamišljen je da vas umiri. Sva dizala imaju staklene zidove kako bi se spriječilo »silovanje u dizalu«, jedan od mitskih pojmova američke kulture. Parkirališni prostori imaju visoke stropove i osvijetljeni su tijekom dana u cilju sprečavanja još jedne urbane legende – napada na parkiralištu. Privatna policija trgovačkog centra, koju se često može vidjeti kako patrolira hodnicima jašući na konjima, surađuje s lokalnom policijskom upravom, dok CCTV kamere paze da tinejdžeri koji lutaju centrom ne čine ništa drugo osim onoga što bi trebali, a to je potrošiti zadnju lipu u džepu (svaki posjetitelj prosječno potroši 68 dolara).² Mike Davis skovao je koristan

termin *Panopticon Mall*³ kako bi opisao ovakvu instituciju gdje je potrošača u svakom trenutku moguće vidjeti (i kontrolirati), bilo u kabini za presvlačenje ili na zahodu, u skladu s modelom neprekidne izloženosti nadzoru koji je Jeremy Bentham zamislio za *Panopticon* - svoj zatvor iz 19. stoljeća o kojem je diskutirao Michel Foucault u djelu *Nadzor i kazna*.

Međutim, kao što ćemo vidjeti na primjeru privatnih gradova, ova »opsesija sigurnošću« samo je jedan od faktora koji su doprinijeli nevjerojatnom uspjehu trgovačkih centara kao metafori za moderan način života. Glavni razlog uspjeha trgovačkih centara je to što za razliku od starih trgovačkih središta, koja su obavljala samo jednu od tradicionalnih funkcija gradskih središta – trgovinu, trgovački centar pokušava obavljati sve funkcije: mjesto za zabavu (kino, kazalište), za druženje (restorani, barovi, noćni klubovi) i šetnju (uzduž natkrivenih i grijanih šetnica). Veći trgovački centri obično sadrže i jedan ili dva velika hotela. Neki ljudi čak idu i na jutarnje trčanje po šetnicama prije nego što se trgovine otvore. Trgovački centar funkcionira i kao avenija i kao gradski trg.

Ovdje vidimo nešto što se često događalo tijekom modernog doba: spontana postojeca konfiguracija je razgrađena ili uništena te se umjetno rekonstruira tek onda kada se nedostatak onoga što je uništeno ili nestalo osjeti u dovoljnoj mjeri. Rijeke koje su protjecale kroz gradove u 19. stoljeću su zatrpane jer su postale kanalima za odvod otrovnog otpada i svakakvih vrsta odurnih

² Podatke ustupio ICSC (*International Council of Shopping Centres*) u naslovnoj priči u svibanjskom broju iz 2003. biltena *Lifestyle Centers: Do They Work?*, dostupno na <http://icsc.org/srch/sct0503/?region=>. Zadnji put provjereno 20. Švibnja 2006.

³ Davis, Mark (1992). *City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles*. New York: Random House, 240-44.

sluzi. Međutim, kako bi povratili idealizirani privid prirode,⁴ arhitekti okoliša stvaraju umjetne rijeke i jezera u gradskim parkovima, kao što je slučaj s *Central Parkom*, *Bois du Boulogne* i *Hyde Parkom*, a možda najspektakularniji je pariški *Buttes-Chaumont* koji je 1860. bio najobičnije smetlište, no arhitekti okoliša baruna Georgesa Eugenea Haussmanna u roku tri godine transformirali su ga u »neku vrstu romantične Švicarske, zajedno s brežuljcima, šumom, 30-metarskim vodopadom, rijekom, jezerima, stijenjem te kanjonom koji povezuje most«.⁵

Slična logika uništenja i rekonstrukcije vidljiva je u ponovnom razvitku nekih američkih predgrađa. Građevinski poduzetnici izravnavaju ogromne površine zemlje na koje se zatim postavlja golema mreža kuća za jednu obitelj i cesta koje se sijeku pod pravim kutom; ravni teren i pravi kutovi nužni su faktori masovne proizvodnje jer znatno smanjuju troškove.⁶ Međutim, kada ista ta predgrađa budu podvrgnuta gentrifikaciji, okoliš se umjetno preoblikuje stvaranjem brdašaca i iskapanjem udolina, dok se monotona cestovna rešetka razbija krivinama, izbočinama, udubinama i zavojima. U žargonu stručnjaka za nekretnine radi se o uvođenju »atrakcija«, izvođenju »nadogradnje okoliša« (na primjer, sadnjom zelenila, istog onog koje je uklonjeno kada je počela izgradnja) ili, još bolje, stvaranjem *softscapea*.⁷ Uglavnom, ovako stvorena priroda prema pravoj je prirodi ono što je travnjak

terena za golf prema preriji.

Postupak je uglavnom isti kada se radi o trgovačkim centrima: funkcije ulice, trga i gradskog središta rekonstruiraju se nakon što su prave ulice, trgovi i gradska središta opustjeli. Proces pražnjenja ulice kao »dijela javne sfere« došao je do svog vrhunca u 20. stoljeću, iako je počeo još u 19. stoljeću kada je glavnu seosku cestu zamijenila gradska avenija ili bulevar. »Seoska cesta« piše Franco Moretti, »sigurno je bila tisuću puta slabija od gradske ulice što se tiče podražaja. S druge strane pak, i ovo je srž problema, sveukupnost života odvijala se na ulici. Grad je svakako osigurao punu vrijednost ulice kao komunikacijskog kanala (...) ali ju je drastično i nepopravljivo obezvrijedio kao mjesto socijalnog iskustva. (...) Velika novina gradskog života nije u tome što je ljude izbacio na ulice, već u tome što ih je sakupio i zatvorio u urede i kuće. Gradski život nije uvećao javnu dimenziju nego je izmislio privatnu.«⁸

Ulica, ispražnjena od događaja i aktivnosti, naknadno je postala mjesto znakovlja. Samo se najstariji među nama mogu još prisjetiti zajedničkog života koji je nekoć kvartovsku ulicu uzimao kao dnevnu sobu na otvorenom. Do 50-ih, u gradu poput Rima, čiji je broj stanovnika tada iznosio oko dva milijuna, obitelji bi ljeti uvečer izvadile stolove i stolce iz svojih stanova i večerali na pločnicima sa svojim susjedima. Danas bi takav ritual, naravno, bio nemoguć, ne samo zato

⁴ O ponovnom uvođenju prirode u grad, vidi osvrt *Communications* (no. 74, 2003.), posebno Isabelle Auricoste, *Urbaniste modern et symbolique du gazon*, 19-32.

⁵ Ragon, Michel *Historie de l'architecture et de l'urbanisme modernes*, 3 vol. (Paris: Casterman, 1986), vol. 1, »Ideologie et pionnières (1800-1910.)«, 123.

⁶ O rođenju rešetke i njenom razvitku: Kenneth T. Jackson, *Crabgrass Frontier: The Suburbanization of the United States* (Oxford: Oxford University Press, 1985.), ch. 4.

⁷ Garreau, Joel (1991). *Edge City: Life on the New Frontier*. New York: Doubleday, rječnik pojmova, 443, 453, 458.

⁸ Moretti, Franco (1987). *Homo Palpitans: Balzac's Novels and Urban Personalita*. U: *Signs Taken for Wonders*, 3rd ed. (London: Verso), 127

što automobili i motocikli imaju monopol nad ulicom, već i stoga što se promijenio mentalitet. Više nije »prikladno« izlagati obiteljsku dimenziju naših života – intimnost kuhinjskog stola ili dnevne sobe – očima javnosti, iako je postalo sasvim normalno jesti na terasama restorana.

Isto tako su i djeca u europskim gradovima pred pola stoljeća, poput odrpanaca u romanima Dickensa ili Dumasa, formirala družbe za igru i stvarala neke svoje svjetove, slobodne od konvencija odraslih, sa svojim kodeksima i dragocjenim tajnama. Danas je pak rijetkost vidjeti djecu kako se sama igraju na ulici, bez prisutstva odraslih, i to ne samo zbog prometa ili brige za sigurnost (Ova misija dostizanja ideala bezbrižnog djetinjstva dovela je do migracije milijuna Amerikanaca u predgrađa nakon Drugog svjetskog rata. »Suburbia«, kako je Lewis Mumford oštroumno primijetio, »nije samo sredina orijentirana na djecu. Temeljena je na djetinjastom pogledu na svijet«).⁹

Ovakva desocijalizacija ili privatizacija ulice – pretvorba uličnih zajednica u »usamljene mase« – odavno je bila tendencija urbanog kapitalizma. Već u ranom viktorijanskom dobu društveni se život počeo odvijati unutar trgovina, ureda, restorana i hotela. Na mjestu gdje se dotada odvijao društveni život procvala je »lirika prolaznika«, Baudelairovi *Tableux Parisiens*¹⁰: privlačan stranac kojeg nikada nećemo imati priliku zavoljeti; pogledi koji se susretnu tek na jedan tren i potom zauvijek nestaju iz vida; ruka koju

nikada ne dotaknemo; letimični pogledi na nemoguću sreću. Gradski bulevar postao je pozornicom samotne intimnosti, gdje svaki pojedinac slijedi nit svog osobnog iskustva.¹¹

Ulica je ostala javnom samo u iznimnim slučajevima: javni skupovi počeli su biti shvaćani kao oblik demonstracija, subverzivni čin s obzirom da je u sklopu svakodnevnog života ulica postala područjem prometa koje povezuje jedan privatni prostor s drugim. Ulica tada postaje sredinom nečasnih zanimanja, od lutajućih imigranata piljara do prosjaka, dilera drogom i prostitutki koje nisu slučajno postale poznate kao »uličarke« (*streetwalkers*). Društveni život ulice sada je stvar prošlosti te se oživljava jedino na tržnicama i buvljacima, od *Union Squarea* do *rue Mouffetard*, gdje kupci mogu iskusiti predivnu anakronističku atmosferu među slikovito nakrcanim štandovima, pogotovo ako su robu na ponudi proizveli Amiši ili ako voće i povrće nije špricano. Na ulicama i trgovima modernoga grada prazninu koju je ostavio nestanak društvenog života popunila je komunikacija preko robe. Ljudi komuniciraju jedni s drugima preko znakova koji reklamiraju novi miris, ili novu haljinu, ili novi komad nakita. Glavna aktivnost (osim vožnje automobila) postala je ono za što Francuzi imaju odličan izraz – *leche-vitrine* – »lizanje izloga«.

Činjenica da se ljudska zadovoljstva sada mogu iskusiti jedino preko robe čini ovo pražnjenje javne ulice još dramatičnijim jer potrošača zatvara unutar privatne sfere.

⁹ Mumford, Lewis (1961.) *The City in History: Its Origins, Transformations, and Its Prospect*. New York: Harcourt Brace), 494.

¹⁰ »... Fugitive beauté. .../Ne te verrai-je plus que dans l'éternité?/Ailleurs, bien loin d'ici/Trop tard! Jamais peut-être!/Car j'ignore où tu fuis, tu ne sais où je vais«: Charles Baudelaire, *A une passante*, u *Les fleurs de mal* (1857.) (Paris: Librairie Générale Française, Livres du Poche, 1972.), 232.

¹¹ Za potpuniju raspravu o pražnjenju ulica, vidi Marco d'Eramo, *The Pig and the Skyscraper: Chicago: A History of our Future* (London: Verso, 2003.), 117-18.

Nekoć ste, da biste slušali glazbu, morali otići do trga i poslušati mjesni orkestar ili do koncertne dvorane na recital, dok ste za film ili predstavu morali otići u kino ili kazalište. Danas smo pak prognani u osamu svog doma gdje komuniciramo s drugima samo preko nečega što posjedujemo: računalo nam služi za pretraživanje Interneta, preko DVD-player gledamo filmove koje smo kupili ili nam naš CD-player omogućuje da poslušamo Mozartov koncert koji smo nabavili.¹² Da bi gledali dvoboj gladijatora, stari Rimljani morali su ići u Kolo-sej; danas možete kupiti mjesto uz ring za dvoboj Tysona i Holyfielda na kabelskoj. Sve je preusmjereno prema pretvaranju usluga u robu, koja se onda konzumira.

U razdoblju od posljednjih 200 godina u kojem se ulica ispraznila, a sfera vlasništva narasla do neslućenih razmjera, moderni je čovjek iskusio potpunu inverziju svog »temeljnog stanja«. Za ljude iz predindustrijske ere temeljno stanje samoće bila je tišina: blažena nepokretnost seljaka koji bi satima sjedili naslonjeni na svoje štapove bez ijedne izgovorene riječi. Temeljno je stanje modernog čovjeka pak zaglušujuća zvučna podloga, neprekidni *soundtrack* koji ispunjava njegovu samoću. Štoviše, svatko od nas neprestano osjeća nužnost obavljanja više poslova odjednom: slušamo glazbu dok pišemo, provjeravamo elektronsku poštu dok razgovaramo na telefon, igramo igrice dok tražimo naslov nekog članka, gledamo vijesti dok spremamo večeru. Stanovnici predindustrijskih gradova bili su na javnim prostorima bombardirani mirisima, zvukovima i tijelima – osjećaj koji se danas može

iskusiti u najgušće naseljenim indijskim gradovima. Mi, s druge strane, prolazimo kroz javnu sferu zakukuljeni u klimatiziranoj tišini svojih automobila, hermetički odcijepljeni u bespriječnom digitalnom svemiru *iPoda* ili razgovarajući mobilnim telefonom, izolirani od izravnog kontakta s okolinom. Ovo je rezultiralo rastućom fobijom od neželjenih fizičkih dodira. Dogodila se situacijska podjela tijela na zone: jedini poželjan tip kontakta između dvoje ljudi postao je onaj seksualni, dok za sve ostalo vrijedi ideal o potpunoj izolaciji uz koju ide strah od zaraze i jeza mirisa. Ove su fobije preoblikovale naše korištenje prostora, isto kao što je i privatizacija prostora pojačala naše strahove od prisnosti sa strancima.

Glavna tendencija je svesti šaroliku arenu društvenih odnosa na jednodimenzionalni odnos kapitalističkog tržišta: da se javna sfera ogradi unutar domene privatne tržišne transakcije. Višedimenzionalna raznovrsnost ljudskih odnosa mora biti zbijena u jednu dimenziju kupovine i prodaje. Jedan od najvažnijih primjera ovog procesa smanjenja je kontrakcija pojma slobode koji sve više gubi svoje političko značenje. Slobodna volja svedena je na ekvivalent usredotočenosti pri naručivanju nekog jela s jelovnika u restoranu, dok se naša individualnost definira ukupnom sumom na računu.

Upravo unutar ove mješavine ljudske i robne sfere, trgovački centar provodi svoju vrstu revolucije ponovno uvodeći trg i ulicu, ali u potpuno obrnutom obliku. Ako su ovo prethodno bila javna mjesta onkraj kojih su postojali privatni prostori poput trgovina i

¹² Proces istovjetan onome koji se dogodio u kasnoj antici kada je pražnjenje gradova dovelo do pada žanrova drame i teatra, koje su izvođene na javnim mjestima, i porasta romana, koji se mogao čitati u intimnosti vlastitog doma: vidi Franz Altheim, *Gesicht vom Abend zum Morgen. Von die Antike zur Mittelalter* (Frankfurt am Mein: Fischer Bucherei, 1955.) i *Dal'antichità al Medioevo* (Florence: Sansoni, 1961.), 16-24

šandova, u trgovačkom centru se aktivnosti poput šetanja sada događaju u privatnoj sredini. Za razliku od tradicionalnih supermarketa i robnih kuća koje su samo proširile ideju skromne trgovine, trgovački centri poput MoA-e ograđuju javne aktivnosti unutar privatnog ekosustava. Trgovački centar u ovom smislu predstavlja »izum privatnog trga«, iako se taj izraz može doimati proturječnim budući da je trg, u načelu, uvijek bio sinonim za javno i političko: forum ili agora nekoć su bila javna mjesta gdje se odvijala trgovina i gdje se nalazila politička arena – središte ne samo robne, već i ljudske razmjene, mjesto gdje je utemeljen polis ili *res publica*.

Kako bi se u potpunosti shvatila širina procjepa koji dijeli trgovački centar od tradicionalnog gradskog trga, dovoljno je napomenuti da se trgovački centar u određeno vrijeme zatvara, dok je ideja »zatvaranja« trga potpuno besmislena. Trgovački centar ima vlasnika – također jedna činjenica koja se ne može primijeniti na trg: trgovački centar je trg opremljen bravama i sofisticiranim alarmnim uređajima. Trgovački centar je teren za potencijalne susrete na odjelu s restoranima ili koketiranje u redu za blagajnu, mjesto gdje se svi oblici socijalizacije svode na nazivnik potrošnje robe. Trgovački centar stoga ima smirujući učinak, ne toliko zbog sigurnosnih razloga, nego zbog činjenice da ljudske odnose dovodi u poznatu sferu potrošnje, dopušta nam da »izađemo van« a da ipak imamo osjećaj da smo »kao doma«.

Poput velikog broja suburbanih domova čija se ulična pročelja sastoje od ružne i masivne garaže, tako je i vanjšina MoA-e beznadno

ružna i to zbog jednostavnog razloga što nitko za to ne mari: vanjska javna okolina svedena je na uslužnu zonu za parking i promet. MoA je poput izvrnutog *Disneyworlda*: potonji je ogroman tematski park s trgovinama, dok je prvi ogromna trgovina koja sadrži tematski park.

Vrijeme će pokazati koliko će još dugo trajati ovo blaženstvo koje pruža trgovački centar te njegova dijalektika inverzije ili u kojoj se mjeri društvo bivših građana može svesti na solipsističku samoću potrošnje. Površne alternative zatvorenom trgovačkom centru nameću se u obliku pretvaranja povijesnih dijelova urbanih područja u trgovačke centre ili u stvaranju neotradicionalnih gradskih središta koja imaju patvorenu auru povijesnosti. Rastuća privatizacija života srednje klase u predgrađima stvara nostalgiju za legendom o gradu i urbanom prostoru. Međutim, ono što tržište zapravo nudi »predgrađanima« u formi *lifestyle* centara jest urbanost lišena svoje prirodnosti te pomno isplanirana, umjetna verzija gomile.

Lifestyle centar je trgovački centar na otvorenom s fontanama i klupama, drugim riječima rekonstrukcija starog gradskog središta, pješačka zona ili »otvoreni prostor – poput slatkog malog seoceta«. ¹³ Zamisao je da se simulira osjećaj koji pruža staro središte: »*lifestyle* centar unapređuje model trgovačkog centra tako što kombinira zamišljene kvalitete glavne gradske trgovačke zone s kontrolnim mehanizmom trgovačkog centra. Još uvijek je to pomno oblikovana sredina za kupovinu, ali sa šarmom otvorenog prostora koji ciljana potrošačka populacija može naći na turističkim destinacijama kao

¹³ CNN/Money, 12. siječnja 2005.

¹⁴ Theboxtank [kolaboracijski blog koji se bavi velikim urbanizmom], 7. kolovoza 2005: www.theboxtank.com/walmartbox/lifestyle_centres/, zadnji pristup 20. ožujka 2006.

što je njujorško trgovačko središte Soho, ali bez *Eurotrasha*«. ¹⁴

Kao dobar primjer može poslužiti *Victoria Gardens* u Rancho Cucamonga, udaljen sat vremena vožnje od Los Angelesa, čiju gradnju opisuje Kate Jacobs. ¹⁵ Jacobs piše da je jedan od zadataka *lifestyle* centara pružiti »aproximaciju dobrog života, a dobar život postoji uglavnom u našim sjećanjima. Zato je *Victoria Gardens* izgrađen na staromodnoj urbanoj rešetci gdje se promet odvija uskim ulicama i gdje postoje pravi pravcati uređaji za plaćanje parkinga.« Jacobs je »impresionirana pažnjom koja je posvećena kako bi se stvorio odgovarajući ulični pejzaž« s fontanama, stablima, umjereno modernim uličnim svjetiljkama, ponekim travnatim trgovom te upotrebom različitih arhitektonskih stilova i materijala. Kako bi pronašli detalje koji bi uvećali »autentičnost« *Victoria Gardensa*, projektanti su promatrali i fotografirali kalifornijska gradska središta od kojih neka postoje od 1854. Od arhitekata se tražilo da grade kuće iz različitih razdoblja kako bi se rekonstruirala povijesna stratifikacija gradskih središta. Neke kuće su izgrađene tako da izgledaju malo ofucano, kao da netko već dugo u njima živi, a na uglove ulica postavljeni su znakovi koji oglašavaju stare, već zaboravljene robne marke: »Zovemo ih šaptajima prošlosti«, napomenuo je jedan od projektanata. Ovdje je cilj u odnosu na vrijeme stvoriti ono što je *faux semblant* u odnosu na prostor: lažno sjećanje.

Međutim, moramo biti oprezni kako ne bismo upali u stare debate o autentičnosti: stari heidegerovski klišej o Americi kao odabranoj zemlji neautentičnosti i *Geistlo-*

sigkeita, da se poslužim Rilkeovim izrazom, koji objekte pretvara u »pseudo-stvari«. Kao prvo, stara »autentično srednjovjekovna« gradska središta kontinentalne Europe (Liège, Lille – popis je beskonačan) već su pretvorena u svojevrsne *lifestyle* centre s manje ili više identičnim pješačkim zonama koje uvečer, nakon što se trgovine zatvore, postanu isto tako puste i beživotne kao i američke gradske trgovačke zone. Kao drugo, lažna sjećanja mogu biti jednako tako bolna i intenzivna kao i prava, kao što zorno pokazuju slučajevi povraćenog sjećanja.

Pravi problem *lifestyle* centra, kao i trgovačkog centra, jest kako naći rješenje nemoguće jednadžbe; kako napraviti »grad bez samog grada«. Pločnici za pješake u *lifestyle* centrima u suprotnosti su s potrebom za parkiranjem što je moguće bliže samoj trgovini; njihova patvorena atmosfera gradskog središta onemogućava gradnju neizbježnih ogromnih parkirališta. Još općenitije, što je potrebno da bi kombinacija male, suburbane gustoće naseljenosti i obilne uslužne ponude karakteristične za gradove uspjela? Dvije nepomirljive utopije: »Ono što oni [ljudi u Parizu] imaju je vrlo mali udio prostora koji je njihov, a mnogo javnih pogodnosti. Ono što mi imamo je ogroman udio prostora koji je naš i koji mi kontroliramo, a vrlo malo što se tiče javnih pogodnosti«, riječima jednog američkog urbanista. ¹⁶

Ako je grad uistinu onakav kakvim ga u svojoj slavnoj definiciji opisuje Robert Park, »mozaik malih svjetova koji se dotiču, ali ne ulaze jedan u drugi« koji »navodi na fascinantan, ali opasan eksperiment življenja u nekoliko različitih, kontingentnih, ali po

¹⁵ Kate Jacobs, The Manchurian Main Street, U *Metropolitan Magazineu* [e-newsletter], 26. Svibnja 2005: www.metropolismag.com/cda/story.php?artid=1296, zadnji pristup 20. ožujka 2006.

¹⁶ Cit. iz Garreau, *Edge City*, 232 (moj kurziv).

svemu drugome odvojenih svijetova« te koji uvodi »element slučajnosti i avanture koji (...) mu daje, za mlade i svježije živce, osobitu privlačnost«¹⁷, tada je jasno da ni trgovački, niti *lifestyle* centri nemaju prave karte da bi zaigrali igru uzbuđenosti i fascinacije opasnim. S nepoznatim se ne susrećemo u zatvorenim prostorima, a *lifestyle* centri samo su prividno otvoreni prostori: njihov privatni (i zatvoreni) karakter vidljiv je, na primjer, iz činjenice da neki od njih posjetiteljima ne dozvoljavaju fotografiranje. Poput Ahileja koji progoni, ali nikada ne dostiže kornjaču, trgovački i *lifestyle* centri traže nemogući kompromis između utopije privatnog vlasništva i kontrole te ushićenja koje pruža život u gradu. U dostizanju velikog sna kapitalizma – obuhvaćanje javne sfere unutar privatnog sektora – trgovački i *lifestyle* centri samo su napola uspješni. Arizona nudi kudikamo radikalnije rješenje.

Arizona: Senilne utopije

Petnaest milja sjeverozapadno od Phoenixa nalazi se jedan od najvećih (i najprezrenijih) socijalnih eksperimenata našeg doba koji je ušao u svoju četvrtu godinu postojanja. Fotografije iz zraka pokazuju nešto što nalikuje slici Paula Kleeja koja se izdiže iz prašnjave, smeđe pozadine pustinje, mješoviti tlocrt na koji su projektanti položili strukturu koncentričnih, kružnih redova repliciranih kuća. Te kuće su strateški raspoređene oko zelenih površina i dva jezerceta. To je Sun City, prototip za stotine sličnih aglomeracija raštrkanih po Sjedinjenim Američkim

Državama. Ako je *Mall of America* mamut među trgovačkim centrima, onda je Sun City superteškaš među privatnim gradovima ili »planiranim zajednicama«, kako ih se češće naziva. Usprkos visokim zidovima koji ga ograđuju, Sun City sa svojih 38 309 stanovnika (prema popisu stanovništva iz 2000.), osamnaest komercijalnih središta, četrdeset i tri banke, sedam rekreacijskih centara, dvadeset i pet crkvi, tri knjižnice i dvije bolnice predstavlja nešto sasvim drugačije od ideje naselja zatvorenog tipa (*gated communities*) koja se čvrsto smjestila u našem imaginariju – od enklava straha u Los Angelesu, kako ih opisuje Mike Davis, do utvrđenih stanova u São Paulu, koje spominje Teresa Caldeira.¹⁸

Jedan od glavnih razloga porasti zanimanja za građevinske objekte zajedničkog interesa (OZI) bez sumnje je bila, i još uvijek je, panika zbog rastućeg kriminala. Od svih OZI-a, planirane zajednice čine sektor koji se najbrže razvija (druga dva oblika su privatni stanovi i stambene zadruge). (U SAD-u je 1970. bilo oko 10 000 OZI-a; 2002. bilo ih je 230 000 s procijenjenim brojem stanovnika od 46 milijuna!) Kao i u slučaju trgovačkih centara, sigurnost je samo jedan od faktora nevjerojatnog uspjeha OZI-a, ali ne i najvažniji budući da je udio naselja zatvorenog tipa oko jedne petine.¹⁹ Aglomeracije poput Sun Cityja u biti su konceptualno suprotne utvrđenim stanovima poput onih u neborderima kompleksa *Morumbi* u São Paulu ili pak zatvorenim enklavama *Rolling Hills* u L.A.-u ili *Landmark Village* u Chicagu.

¹⁷ Park, Robert E, Burgess Ernest W., McKenzie, Roderick D. (1967). *The City*. Chicago: University of Chicago Press, 40-41.

¹⁸ Davis, *City of Quartz*, 246-48; i Teresa P. R. Caldeira, *City of Walls: Crime, Segregation and Citizenship in São Paulo* (Berkeley: University of California Press, 2000.).

¹⁹ Blakeley, Edward J. i Snyder, Mary Gail (1997). *Fortress America: Gated Communities in the United States*. Washington DC: Brookings Institute Press

Enklava je upravo to: utvrđeni privatni otok usred javnog urbanog oceana. Iz tog je razloga urbano naselje zatvorenog tipa samo produžetak klasičnog stana koji je toliko raširen u europskim gradovima. Iz ove perspektive urbana enklava ne daje ništa novo tradicionalnom gradskom pejzažu; samo pojačava njegove privatne karakteristike: kao što luksuzni stanovi imaju vratara koji kontrolira tko ulazi i izlazi, tako i urbane enklave imaju ulaz gdje patroliraju skupine čuvara.

Za razliku od toga, privatni grad nije samo privatni otok smješten u javnom svemiru, već privatna sredina koja sadrži i sama regulira svoju vlastitu javnu dimenziju. To nije samo privatni odsječak od javne sfere, već ima svoju vlast koja regulira sve javne aktivnosti. Ako je grčka riječ *polis* preteča »politike« kao kategorije, onda »privatni grad« predstavlja privatizaciju političkoga. Njegov parlament sačinjavaju članovi udruge kućevlasnika, isto kao što i udruga stanara određuje uvjete života u zgradi. Zakonodavstvo se sastoji od »obimnog skupa vlasničkih restrikcija, pravila i propisa – poznatih i pod nazivom *equitable servitudes* (pravična podložnost) ili 'obveze, uvjeti i restrikcije' te je potpomognuto korporacijskim podzakonskim aktima.«²⁰ Vlada oporezuje stanovnike grada kroz stanarske kvote, prihod od kojih održava infrastrukturu – kanalizaciju, ceste i pločnike – i »javne« usluge poput knjižnica, vatrogasaca i privatne (često dobrovoljne) policije.

Građanin koji ne poštuje (često opresivne)

»obveze, uvjete i restrikcije« može biti prisiljen prodati svoju kuću i može ga se, kao i u grčkom polisima, prognati iz planskog naselja, ali ne i u modernoj državi – gdje se na prognanstvo više ne gleda kao na oblik kažnjavanja.

Privatni grad, dakle, provodi mnogo radikalniju konceptualnu revoluciju od trgovačkog centra. Njegov utopijski karakter daje terminu »*privatopia*« Evana McKenzieja mnogo kohezivnije i više uznemirujuće značenje no što je on namjeravao kada ga je 1994. skovao. Amerika, u kojoj je svaka lokalna vlast zamijenjena privatnim gradom, »predstavljala bi ništa drugo no realizaciju Nozickova pravednog društva.«²¹ Drugim riječima, ultraminimalnu državu koju je 1974. teoretizirao anti-državni mislilac Robert Nozick, čija je »javnoklastična« srdžba toliko jaka da redistribuciju prihoda smatra »povredom ljudskih prava« i vjeruje da je »oporezivanje prihoda od rada ista stvar kao i prisilni rad.«²² Daleko od toga da je samo bunker opkoljen kriminalnim podklasama, Sun City sebe smatra realizacijom utopije.

Privatni grad, kao i većina utopija, teži totalitarnoj vlasti. Budno oko panoptičkog kontrolnog sustava podsjeća na jezuitske zajednice u Paragvaju u 16. stoljeću, gdje su ulice bile izdignute kako bi sveti oci mogli gledati kroz prozore nastamba Indijanaca da vide čime se bave u svojim privatnim životima. Popis »obveza, uvjeta i restrikcija« bizaran je koliko i dugačak. Pojedincu može biti zabranjeno da kapke na prozorima preboji u plavo, da podigne jarbol za zastavu na svom

²⁰ McKenzie, Evan (2003). Common Interest Housing in the Communities of Tomorrow, *Housing Policy Debate*, vol. 14, I, Izdanja 1 i 2: 204.

²¹ McKenzie, Evan (2003). Common Interest Housing in the Communities of Tomorrow, *Housing Policy Debate*, vol. 14, I, Izdanja 1 i 2: 220.

²² Nozick, Robert (2000). *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books., 168-69.

travnjaku ili da drži kućne ljubimce. Jedna je pedesetjednogodišnjakinja (i baka) jednom primila pismenu opomenu jer je prekršila pravilnik udruge stanara time što »se ljubila i radila zločeste stvari« u svom parkiranom automobilu (priznala je da je poljubila prijatelja za laku noć i podnijela je prijavu protiv udruge). U *Leisure Worldu* (Arizona) šerifovi ljudi prijavili su članove udruge stanara zbog »seksualnih odnosa u bazenu«. ²³

Međutim, privatni je grad totalitaran u jednom mnogo fundamentalnijem smislu: unutar njegovih zidova ustavna prava ne vrijede. Isto kao što u mom domu nema »slobode tiska« i jedine prihvatljive novine su one koje ja želim čitati, tako i u privatnim gradovima Prvi amandman američkog Ustava nema nikakvu težinu. Poznati je slučaj glasila *Leisure World News* koje je palo u nemilost upravnog odbora tog grada u Arizoni i koje je obustavilo njegovu cirkulaciju. ²⁴ Kada se suočimo s takvom tiranijom, moramo se zapitati kako to da su planska naselja tako nevjerovatno uspješna kao što pokazuje **tablica**.

Porast jedinica OZI-a prema tipu od 1970. ²⁵

1970. godine najrašireniji oblik OZI-ja bila

je stambena zadruga, na drugom mjestu plansko naselje, a stanovi su bili daleko na začelju. Međutim, između 1970. i 1980. udio stanova drastično raste (povećanje za 30 puta) dok su planska naselja prestigla stambene zadruge. U sljedećem desetljeću rast planskih naselja je eksplodirao (povećanje za 10 puta); zatim, između 1990. i 1998. rast stambenih zadruga i privatnih stanova se usporava dok planska naselja još uvijek drastično rastu (177 %), iako nešto sporijom stopom nego prijašnjih desetljeća. Suprotni trendovi stambenih zadruga i planskih naselja geometrijski pokazuje uvjerljivu pobjedu ideala privatnosti nad svojim »socijalističkim« pandanom.

Međutim, što je onda potaklo takav masivni egzodus prema privatnim gradovima, ako je socijalna kontrola toliko sveprisutna i nametljiva, a osobne slobode su ograničene do nivoa da ne možete ni prozore obojati prema svom ukusu? Kao prvo, pretpostavlja se da svatko tko kupi posjed u privatnom gradu zna vrlo dobro u što se upušta. Prema teoriji racionalnog izbora, pojedinci su odvagali pogodnosti i zahtjeve i odlučili da je poštovanje »obveza, uvjeta i restrikcija« prikladna cijena za njihov kvocijent sreće. Upravo je potpunost kontrole i odsutstvo individualnosti ono što bi moglo biti naj-

Tip udruženja	1970	%	1980	%	1990	%	1998	%
Privatni stan	85 000	12,1	2 541 000	69,9	4 847 921	41,6	5 078 756	31,0
Zadruga	351 000	50,0	482 000	13,3	824 000	6,9	748 840	4,6
Plansko naselje	265 000	37,8	613 000	16,8	5 967 000	51,3	10 562 964	64,4
Ukupno	701 000	100	3 636 000	100	11.638.921	100	16 390 560	100
Postotak OZI-a u ukupnom broju kućanstava		<1,0		4,1		11,4		14,6

²³ *Amarillo Globe News*, 29. lipanj 2001.

²⁴ Garreau, *Edge City*, 190-91.

²⁵ McKenzie, »Common Interest Housing«, 207 i Community Association Institute 1998.

utješnije za mnoge kupce. Ovako se jedan građanin privatnog grada požalio na svoje prethodno (javno) susjedstvo: »Stvar je u nepostojanju kontrole. Nisi mogao održati onakvo okruženje u kakvo si mislio da si se uselio«. Neodoljivi magnet koji ljude privlači u planska naselja je njihova potpuna predvidljivost.

Međutim, postoji još jedna zlokobna dimenzija »obveza, uvjeta i restrikcija« koji reguliraju život u planskim naseljima: pružaju sigurnost i homogenost bijelcima koji bježe iz obojenih gradova. Nedavno je jedna moja poznanica išla u posjet svojim roditeljima koji žive u ograđenom naselju u Californiji. Na putu do ulaznih vrata pozdravila je Meksikanca koji je radio kao vrtlar. On joj nije odgovorio pa je ona ustrajala na razgovoru. Pobjegao je. »Jesi li ti normalna?« pitala ju je majka, »ovdje Meksikanac leti van ako progovori sa stanarom.«

Ideal utopijskog poretka doima se nerazrješivo povezanim sa socio-ekonomskom i rasnom homogenošću: različitost se povezuje s neredom i tjeskobom. Nije slučajnost što se eksplozivan rast OZI-a poklopio s vladavinom Ronalda Reagana; jednako kao što je »prijedlog broj 13« (slavna kalifornijska protuporezna inicijativa) predstavljao »pobunu bogatih protiv siromašnih«, tako i OZI-e Robert Reich opisuje kao »odcjepljenje uspješnih«. ²⁶ Štoviše, pokazali su se kao iznimno uspješni eksperimenti resegregacije: prema popisu stanovništva iz 2000. u Sun Cityju je živjelo samo 195 Afroamerikanaca (od 38 309), a u njegovom južnokalifornijskom pandanu *Leisure Worldu* bijednih 41 (od 16 507).

Primjena obveza koja najviše zapanjuje je da se članstvo zajednice ograniči na jednu dobnu skupinu. Neke od njih sežu još do 20-ih godina 20. st. kada su razne radničke, bratske i vjerske organizacije kupile relativno jeftino zemljište u Floridi, s namjerom stvaranja sredine s osnovnim životnim uvjetima za svoje umirovljene članove. Tako je, na primjer, *Loyal Order of the Moose* 1922. godine utemeljio Moosehaven. Druge sponzorirane zajednice stvarane su na Floridi u benevolentne svrhe sve dok njihov razvoj nije zaustavljen nizom katastrofa koji je kulminirao velikim padom burze 1929. Razdoblje nakon Drugog svjetskog rata donijelo je novu eru gradnje umirovljeničkih naselja. Privatni građevinski poduzetnici na Floridi i u drugim djelovima SAD-a uvidjeli su tržišni potencijal domova namijenjenih rastućoj populaciji starijih Amerikanaca. ²⁷

Međutim, privatni gradovi projektirani isključivo za starije osobe nešto su sasvim novo. Kada je otvorio Sun City u Arizoni (prvi privatni grad za osobe starije od 55 godina na svijetu) na prvi dan nove 1960. godine, građevinski poduzetnik i mafijaški suradnik, Del Webb, nije imao ni najblažu ideju da pokreće društvenu revoluciju. Dvije je godine kasnije pak bio na naslovnici časopisa *Time*, a konkurencija je otvorila novo »naselje zatvorenog tipa za starije«, *Leisure World* u Seal Beachu u Californiji (naknadno su se pojavile *Leisure World* franšize u Arizoni i Marylandu). Webb je uskoro odgovorio drugim Sun Cityjem u Californiji i trećim na Floridi, a 1972. otvoren je Sun City West, samo nekoliko milja udaljen od originala. Potražnja za sunčanom Arizo-

²⁶ Citirao Evan McKenzie, *Privatopia: Homeowner Associations and the Rise of Residential Private Government* (New Haven: Yale University Press, 1996.), 186.

²⁷ Michael E. Hunt (ur.), *Retirement Communities: An American Original* (New York: Haworth Press, 1984.), 1.

nom ostala je, doduše, toliko velika da je 1996. otvoren Sun City Grand, tako da ukupan broj stanovnika u Webbova tri susjedna naselja dosegne 100,000 starijih osoba.

Klimatski i ekonomski faktori bez sumnje su odigrali veliku ulogu u uspjehu Webbovih Sun Cityja i njihovih mnogobrojnih kopija: topla i suha klima čini čuda za artritis i reumu, sunčano je tijekom cijele godine, cijena zemljišta je razumna i stanovanje nije preskupo (prosječna cijena kuće u Sun Cityu 2003. godine iznosila je oko \$118,000, što nikako nije skupo), a fiskalni režim je pogodan. Međutim, ovi razlozi sami po sebi nisu dovoljni kako bi se objasnilo zašto se toliko starijih ljudi odlučuje za samosegregaciju. U cjelokupnoj ljudskoj povijesti nijedna od svjetskih civilizacija nije ni pomišljala da bi se stari trebali odvojiti. Samo četiri godine prije otvorenja Sun Cityja, Lewis Mumford je napisao: »najgori mogući stav prema starijoj dobi je da se stariji smatraju zasebnom, odvojenom grupom te da ih se u određenoj dobi mora odvojiti (...) od njihovih uobičajenih interesa i odgovornosti.«²⁸ Nitko nije ni pomišljao da će za nekoliko godina stariji težiti tome da sami sebe odvoje od ostatka društva.

Euroljane, koji još nisu naviknuti na koncept umirovljeničkih zajednica, zapanjuje ideja da starije osobe žele živjeti same među

sebi sličnima. Također, europski mediji još uvijek se čudom čude kada izvještavaju o ovom fenomenu, kao što se može vidjeti u nedavnom članku u časopisu *Die Zeit* ili u dokumentarnom filmu koji je naručila francusko-njemačka televizijska kuća *Arte*.²⁹ Nakon kratkog ushita koji je zamro kasnih 1970-ih, u Americi je to toliko raširen fenomen da o njemu više nije zanimljivo pričati. Literatura o toj temi nije toliko opsežna kako se misli, a mnoge knjige sada se doimaju zastarjelima. Većina njih samo nabraja dobre i loše strane umirovljeničkih naselja zatvorenog tipa bez propitivanja činjenice da se želja za samosegregacijom sama po sebi smatra potpuno prirodnom.³⁰ Dapače, Amerikanci sada takve aspiracije uzimaju zdravo za gotovo pa tako brojni moji poznanici, čiji roditelji žive u takvim naseljima, hvale njihovu udobnost i praktičnost te brojne pogodnosti koje nude. Ni kandidati za američki senat ne smiju si više dopustiti ironične opaske o tim »starim« gradovima. Primjerice, John McCain 1986. godine obraćajući se studentskoj publici »nekoliko se puta osvrnuo na *Seizure World* te ostavio pauze za smijeh (...) također se našalio da je na posljednjim izborima 97% birača koji žive u *Leisure Worldu* izašlo na izbore dodajući da je ostalih 3% bilo na intenzivnoj.«³¹

Ljubav bake i djeda prema svojim unucima uobičajena je forma globalnog sentimenta-

²⁸ Lewis Mumford, »For Older People: Not Segregation but Integration«, *Architectural Record* 119 (svibanj 1956.): 191-94.

²⁹ Bloch, Emil, »Ein Zeit an der Sonne«, *Die Zeit*, 26. lipanj 2003; i dokumentarni film *Sun City*, Herberta Fella, u produkciji kanala ARTE.

³⁰ Vrijedna spomena u ovom kontekstu, osim Hunta, *Retirement Communities*, je Catherine McMillan Heintz, *Retirement Communities: For Adults Only* (New Brunswick, NJ: Center for Urban Policy Research, Rutgers University, 1976.), i – iz perspektive humanističke geografije i urbanih studija – opsežan pregled Huberta B. Strouda, *The Promise of Paradise: Recreational and Retirement Communities in the United States since 1950* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1995.). Za bibliografski materijal i reference o umirovljeničkim zajednicama, vidi također Raymond J. Burby i Shirely Weiss et al., *New Communities U.S.A.* (Lexington, MA: D.C. Health and Company, Lexington Books, 1976.).

³¹ *New York Times*, 5. listopada 1986.

lizma, međutim u Sun Cityju na maloljetnike se gleda kao na uljeze: dopušteno im je da tamo provedu 30 dana godišnje, a poželjno je da to bude tijekom školskih praznika. Djeca smiju koristiti bazene samo nedjeljom ujutro, između 10 i 12 sati. Stavka o dobnoj ograničenosti ne poznaje iznimke: u *Leisure Worldu* na primjer, jedan je četrdesetdvo-godišnji liječnik »postao nesposoban za rad i brigu o sebi nakon što je pretrpio živčani slom pa su ga roditelji uzeli k sebi«. No, postojao je problem dobno ograničenja: četrdesetdvo-godišnjacima nije dopušteno živjeti u *Leisure Worldu*. »Ako roditelji žele nastaviti skrbiti o svom bolesnom sinu, moraju se odseliti«, pa su to i učinili: »Napustili su svoj dom. Shvaćali su da će udruga provesti pravila ako do toga dođe.«.³² S druge strane, mlađi su ljudi prisutni kao radna snaga, rade za starije osobe i poslužuju ih. Rade kao bankovni činovnici, prodavači u trgovačkim centrima, konobari, osoblje bazena, vrtlari i nosači palica na golf terenima. Unutar senilnog grada mladi ljudi imaju status radnika imigranata, *gastarbajtera*. Mladost se poistovjećuje s društvenom subalternativnošću.

Mladi ljudi (i Meksikanci) rade kako bi se starci mogli posvetiti istinskoj religiji umirovljeničke zajednice – golfu. Ne postoji nijedan privatni grad koji nema svoje terene za golf: u Sun Cityju postoji ih jedanaest. Golf je nešto što se jednostavno mora, a plaća se posebno. Štoviše, golf se često navodi kao jedan od glavnih razloga za selidbu u privatni grad: golf kao pojam luksuza i dangubljenja koje je dobro za zdravlje te kao znak pripadnosti dokoličarskoj klasi Thorsteina Veblena. U tim suncem spaljenim pustinjama, tereni za golf veselo gutaju hektolitre vode šokantnom rasipnošću: intenzitet zelene boje daje izravno kromatsko mjerilo kvalitete pa

tako žuti i izlizani travnjak izdvaja grad kao beznadno drugorazredan. Ovdje imamo starost koja si je nevinno priuštila jedan zadnji »dernek«: »Nakon mene, suša«, bio bi moto ovih novih, sunčanim naočalama oboružanih, Luja XV-ih koji jurcaju uokolo u svojim autićima za golf, nekoć električnima, ali poduzetni lokalni trgovac nudi nove, benzinske, koji dosežu brzinu od 55 km/h, posljednji krik mode za »starkelje« (uz odgovarajući porast broja prometnih nezgoda).

Tereni za golf osiguravaju da, među različitim tipologijama privatnih gradova, naselja za starije potpadnu u kategoriju *lifestyle* zajednica; i ovdje se naš krug zatvara jer, kako smo vidjeli, *lifestyle* centri krik su mode u urbanom planiranju. Prema tome, privatizacija javnog trga dvostruko je povezana s privatizacijom grada kao takvog i političke arene. *Leisure World* je 1999. godine postao prvi privatni umirovljenički grad koji je izglasao da grad postane dioničko društvo, i to pod imenom *Laguna Woods*. Drugim riječima, to je prvi privatni grad za starije koji je postao zakonitim političkim subjektom. U tom je smislu Sun City (i sve njegove imitacije) dvostruka utopija: s jedne je strane to vlasnička utopija privatnoga grada, a s druge samosegregirajuća utopija umirovljeničke zajednice – trostruki red bogatstva, rase i dobi. Utopija čistih ulica na kojima se ne čuje žamor djece i gdje nikada ne kiši. Stoga ne iznenađuje činjenica da se njeno ime odnosi na jedno od velikih djela utopijske misli zapadnog kanona, *La citta del sole* Tommasa Campanelle, prevedeno je na engleski kao *City of the Sun*, iako bi trebalo biti *Sun City* budući da ga nastanjuju »solarna« bića. Međutim, proročanski Campanella je zaboravio napomenuti da igraju i golf.

³² Garreau, *Edge City*, 190.